

نگاهی به عرصه‌های پژوهشی فاجعه منا

در طول تاریخ حج‌گزاری، حوادث گوناگونی روی داده است، اما ابعاد هیچ یک همانند حادثه منا گسترده و فاجعه‌بار نبوده است؛ فاجعه‌ای که به تعبیر مقام معظم رهبری، هنگامی که انسان این خبر را می‌شنود، در وهله اول شگفت زده می‌شود و باور آن برای انسان سخت و دشوار است؛ فاجعه‌ای که در آن بیش از ۸ هزار مهاجر الی الله در اوج مظلومیت جان باختند. چنین حادثه‌ای با این ابعاد، بی‌تردید نیازمند بررسی و آسیب‌شناسی دقیق علمی است. نخستین واقعیتی که در این حادثه، بیش از هر چیز خودنمایی می‌کند، بی‌تدبیری دولت و مسئولان عربستان در برگزاری و مدیریت حج است. جان باختن گروهی از حجاج مظلوم در دو حادثه مسجد الحرام و منا، نشان داد که تا چه اندازه عربستان در برگزاری مراسم حج، آسیب‌پذیر و نیازمند بازنگری در برنامه‌ها و مدیریت این کنگره مقدس جهانی است. این که تا چه اندازه دولت عربستان در این حادثه قاصر و یا مقصر است، نیاز به بررسی‌های دقیق‌تری دارد. جدا از قربانی شدن هزاران نفر در این فاجعه دردناک و عزادار شدن خانواده‌های آنان، پرسش‌ها و ابهامات بسیاری در اطراف این حادثه به وجود آمد که پاسخ به آنها نیازمند پژوهش و تحلیل‌های عالمانه است.

پرسش یا پرسش‌هایی که پیرامون مسایل فقهی - حقوقی قربانیان منا به ذهن می‌آید، این است که خسارت‌های وارده بر عهده کیست؟ دولت عربستان که وظیفه حفاظت و امنیت جانی و مالی حجاج را به عهده داشت، چه اقدامی در این زمینه انجام داد یا باید انجام دهد؟ چه تفاوتی است میان قربانیان مسجدالحرام در حادثه جرثقیل و قربانیان منا که دولت عربستان وعده‌هایی را برای جبران خسارت به قربانیان حادثه اول داد، اما در حادثه دوم همچنان سکوت کرده است؟ از سوی دیگر، چرا هنوز آمار و اطلاعات دقیقی از تعداد قربانیان این حادثه، به صورت رسمی از سوی عربستان اعلام نشده است؟ چه تدابیری برای تبیین ابعاد مختلف انسانی این فاجعه می‌توان اتخاذ کرد؟ در بُعد بین‌المللی، فاجعه منا، تا چه اندازه زمینه‌ساز رشد و گسترش اسلام ستیزی و اسلام‌هراسی بوده است؟ و...

شگفت این‌که بدخواهان اسلام با برجسته کردن این حادثه، به جای آن که مقصر واقعی را مشخص کنند، لبه تیز حملات خود را به سوی آموزه‌های اسلامی؛ به ویژه کنگره جهانی و مقدس حج نشانه رفتند و با بی‌مهری تمام، به این فریضه انسان‌ساز و وحدت بخش حمله کردند. در سطح جهان اسلام، فاجعه منا، چه نقشی در رشد و گسترش بدبینی و اهانت به مقدساتی مانند حج و عمره ایفا کرده است؟ ادبیات هجوآمیزی که پس از این حادثه توسط مغرضان و یا فریب‌خوردگان به وجود آمد، خود نیازمند بررسی و ریشه‌یابی دقیق است.

در این میان، جز جمهوری اسلامی ایران، دولت‌های دیگر که اتباع آنان نیز قربانی این فاجعه شده بودند، مواضع محکم و قاطعی اتخاذ نکردند؛ علل چنین رویکردی چه بوده است؟ چرا نهادهایی همانند سازمان کنفرانس اسلامی، اتحادیه عرب، شورای همکاری خلیج فارس و سایر نهادهای بین‌المللی نسبت به این فاجعه دلخراش‌چندان واکنشی از خود نشان ندادند؟ نقش عربستان در این رخداد ارزیابی نکردند؟ چه راهکارهایی برای تشویق کشورهای اسلامی و سازمان‌های بین‌المللی و حقوق بشری برای حضور فعال‌تر در این حوزه متصور است؟

برخی دیگر از پرسش‌ها ناظر به مناسبات ایران و عربستان پس از فاجعه منا است. سیاست جمهوری اسلامی ایران در برخورد با چنین حوادثی چگونه باید باشد؟ با عنایت به تقابل سیاست‌های جمهوری اسلامی ایران با عربستان، در مباحثی مانند بحران یمن، سوریه، لبنان و

فعالیت‌های ضد شیعی و هابیت، چه سیاست‌هایی توسط دولتمردان باید اتخاذ شود؟ آیا سیاست‌های رسانه‌ای در قبال حادثه‌ی منا تا چه اندازه بر اساس منطق و راهبردهای نظام بوده است و شیوه‌ی انعکاس رسانه‌ای، حادثه‌ی منا به گونه‌ای که انجام شد، صحیح است یا خیر؟ از دل این پرسش‌ها و دغدغه‌ها، یک پرسش بنیادین و کلیدی نمایان می‌شود و آن این است که سناریوهای محتمل در آینده‌ی روابط ایران و عربستان حداقل در حوزه‌ی حج و عمره چه خواهد بود و بهترین سناریو ناظر به منافع ملی و مذهبی جمهوری اسلامی ایران در سطح منطقه و جهان اسلام کدام است؟

بخشی از پرسش‌ها نیز مربوط به ظرفیت‌سنجی و راهکارهای امنیت بخشی به برگزاری حج است. آیا می‌توان با تدابیر فقهی، از ازدحام در منا جلوگیری کرد؟ روایاتی که وهابیان بر حرمت بنا در منا به آنها استدلال می‌کنند، چگونه است و با توجه به حجم فزاینده‌ی حجاج، آیا می‌توان با ساخت و ساز در منا، مشکل ازدحام را حل کرد؟

تمامی این پرسش‌ها که تنها بخشی از دهها پرسشی است که ریشه در حادثه‌ی منا دارد، نیازمند پاسخ‌هایی عالمانه و دقیق است و با عنایت به سرعت تحولات منطقه و جهان، باید با جدیت مورد واکاوی و بررسی قرار گیرند. با توجه به گستردگی مطالعات، تشکیل اتاق‌های فکر نخبگانی و انجام مطالعات عربستان‌شناسی مبتنی بر واقعیت‌ها و آینده‌پژوهی در مناسبات ایران و عربستان ضرورت دارد.

در این میان پژوهشکده‌ی حج و زیارت در راستای رسالت خود و با عنایت به فرمایش مقام معظم رهبری که «این مسئله نباید به سکوت و فراموشی بگذرد و باید تا سالها در مجامع جهانی مطرح شود» می‌کوشد در حد توان به برخی از پرسش‌های پیش‌گفته در قالب تدوین مقالات، برگزاری نشست‌های علمی، انجام مصاحبه‌های اکتشافی و ارائه‌ی راهبردها و راهکارهای مناسب، پاسخ دهد.

مجموعه‌ی اخیر نیز یکی از فعالیت‌هایی است که در این حوزه توسط فصلنامه علمی-ترویجی «میقات حج»، انجام شده است و بی‌تردید دیدگاه‌های عالمانه‌ی اندیشمندان و فرهیختگان بر غنای بیشتر این جنبش مقدس خواهد افزود.